

„טוב שברופאים לגיהנם“ *

ד"ר שמואל קוטק

ה ק ד מ ה

המאמר הזה נראה לכאורה מוזר בעינינו והוא אומר דרשני, בעיקר לאור הידוע לנו, שבתלמוד כתוב מדי פעם: „שאלו לרופאים“, וכנראה שאפילו הרבנים כבדו אותם. על כן אין פלא בדבר, שרבים הם הדרשנים, ראשונים ואחרונים אשר ניסו לבאר מאמר זה בדרכים שונות. במסגרת מאמרי זה ברצוני לציין רק כמה מההסברים שנכתבו על פתגם זה. בין היתר התעסקו בנושא זה רש"י, רשב"א, ר' קלונימוס בן קלונימוס, המאירי, ר' שלמה אבן וורגא, התשב"ץ, ר' יונתן אייבשיץ, ר' יצחק למפרונטי, ר' יהושע פלק, ר' צהלון הרופא, אברהם וואליך הרופא ואחרים.

יש לציין, שאפילו הנוצרים טפלו בנושא, למשל Schenkel, Buxtorf, ומדובר על אחד בשם Reinecke, שכתב חבור שלם על נושא זה במאה ה-18. רובם מוכיחים ממאמר זה, שהיהודים הקדמונים לא כבדו את הרופאים.

מצד שני כדאי לציין שבשנת 1436, קבע הקיסר סיגיסמונד, שבכל עיירה שבגרמניה יתמנה רופא ציבורי אשר יטפל בעניים בחנם, „כאשר נציגי הרפואה אף-פעם לא עושים זאת, ובגלל זה יורדים לגיהנם“ (!).

— — —

מקור המאמר הוא במשנה קידושין, פ"ד מי"ד (פ"ב, ע"א):

„כל שעסקו עם הנשים, לא יתיחד עם הנשים ולא ילמד אדם את בנו אומנות הנשים...
ר' יהודה אומר משמו: החמרים רובן רשעים, והגמלין רובן כשרין, הספנין רובן חסידים, טוב שברופאים לגיהנם, והכשר שבטבחים שותפו של עמלק...“

רש"י: „אינו יירא מן החולי, ומאכלו מאכל בריאים, ואינו משבר לבו במקום, ופעמים שהורג נפשות, ויש בידו לרפאות העני ואינו מרפא.“

תוס' ר"י הזקן: שממיתין החולה.

ראוי לציין, שהגמרא אינה מביאה את החלק הזה של המשנה. היא אמנם מדגישה, שאותם בעלי המקצוע אשר יש להם עסק עם הנשים עלולים להתנהג

---

* מתוך הרצאה לזכרו של ד"ר פ. שלזינגר ז"ל, שהתקיימה מטעם המכון לחקר הרפואה עפ"י התורה, בביה"ח שערי צדק ירושלים, אלול, תשל"ו.

בצורה בלתי הגונה. ביניהם מצוטט ה"גרע" (מקיו דם). אגב במילה „גרע“ משתמשים גם במובן: לגזור, לגלח את השערות („גרעתיה לארמאה“... סנהדרין, צ"ו, ע"א). לכן, הגרע, הוא ה-Barber — המנתח בימי הביניים.

עליו הגמרא אומרת: „תנו רבנן: עשרה דברים נאמרו בגרע: מהלך על צדו, ורוחו נסה, ונתלה כיושב, ועינו צרה, ועינו רעה, אוכל הרבה, ומוציא קימעה, וחשוד על העריות ועל הגזל ועל שפיכת דמים.

לפי רש"י (מאה ה-11): ה-3 הראשונים הם סימנים של גסות רוח, „ובשביל שהבריות מוסרין נפשו לידו הוא מתגאה“.

עינו צרה: כממונו להוציא כלום, שהוא מלומד לאכול אצל המקיזין...

עינו רעה: גותן עיניו בבריאים, שיחלו ויהיו צריכים לו.

אוכל הרבה: שמלומד לאכול עם כמה אנשים בכל יום.

מוציא קימעה: מתוך שמאכלו יפה בלחם נקי ובשר שמן, שממעטים את הזבל, שכל אדם מכין לסעודת הקזה מאכל בריאה.

חשוד על העריות: מתוך שהנשים צריכות לו ועסקו עמהן.

ועל הגזל: שהנשים גוזלות מבעליהן וגותנות לו.

מהרש"א (ר' שמואל אדלס, מאה ה-17): „טוב שברופא“, דהיינו שמחזיק את עצמו לטוב ולמומחה שברופאים, שאין כמוהו, וסומך ביותר על המחאתו מתוך גאוותו ולפעמים הוא טועה בטבע זה החולה וממית את החולה ברפואותיו, אבל יש לו לישא וליתן עם שאר הרופאים כיון שהוא סכנת נפשות“.

המאירי ר' מנחם ב"ר שלמה לבית מאיר מבאר: „טוב שברופאים לגיהנם“, מפני שכמה פעמים שופך דמים מפני היאוש, ושאינו משתדל כראוי במלאכת רפואתו, או שאינו יודע לפעמים סבת החולי ודרך רפואתו ועושה עצמו בקי“.

המאירי מביא, איפוא, 3 סיבות לגנותם של רופאים:

1. חוסר אחריות וחוסר התלהבות במלאכתו.

2. „מפני היאוש“. ענין חשוב, כאשר הרבה רופאים סרבו לטפל במקרים חמורים (כבר בזמן העתיק).

3. „עושה עצמו בקי“: אם הוא אינו יודע, הוא צריך להתייעץ עם מומחה.

וכך, שהטוב שברופאים עלול לגרום לשפיכת דמים, ועל כן עלול לנחול גיהנם.

— — —

מקור נוסף למאמרנו נמצא באבות דרבי נתן, פרק ל"ו, ה' :

„שבעה אין להם חלק לעוה"ב ואלו הם: לבלר, וסופר, וטוב שברופאים, ודיין לעירו, וקוסם, חזן, וטבח“.

1. לבלר: סופר

2. סופר: מלמד תיגוקות (כאשר אין הוא עושה מלאכתו כהוגן)
3. דיון בעירו: שדן יחדי וטעה בפסק דינו.
4. קופם: מכשף
5. חזן: שליח צבור, שתפילתו אינה ראויה, או שליח בית הדין שאינו ממלא את שליחותו.
6. טבח: שלא שם לב לספק טרפות.
7. טוב שברופאים...

ר' יהושע פלק מליסא (בעל „בנין יהושע“) על „טוב שברופאים“: מביא את פירושו של רש"י על המקור בקידושין, ומוסיף: „הרופא על בינתו לבד דן החולי ואינו אומר שיצרפו עוד רופאים אחרים. ועוד נאמר על טוב שברופאים פירושים רבים ידועים ומפורסמים, והקב"ה מצילנו מידם“.

באותו הפרק, באבות דרבי נתן מוצאים אנו את הדברים הבאים:
 „הוא היה אומר (ר' יוחנן בן נורי): הלוחש על המכה והרוקק על המכה ואומר: כל המחלה... אין לו חלק לעוה"ב“.

כדי להבין על מה מדובר, נביא עוד כמה מלים על חשיבות הלבלי: כתוב במס' עירובין, י"ג, ע"א:

„כשבאתי אצל ר' ישמעאל, אמר לי בני הוי זהיר במלאכתך, שמלאכתך מלאכת שמים היא שמא אתה מחסר אות או מיתר אות אחת, נמצאת מחריב כל העולם כולו“.

רש"י: מחסר אות: אמת — מת

מיתר אות: דבר ה' — דברו ה'

וכך מבינים אנחנו, שכנראה המשותף לשבעה אלה אשר אין להם חלק לעוה"ב הוא חוסר אחריות במילוי תפקידים חשובים.

— — —

ר' קלונימוס בן קלונימוס בחיבורו „אבן בוחן“ (1322) (נדפס בקרימונה בשנת שי"ח (1558) עמ' 44-48, בהוצאת למברג (1865) תחת הכותרת: „ורש שיתפאר בחכמת הרפואות“ מאריך בגנותם של רופאי אליל, ומסיים את דבריו באמרו: „על כן אמרתי: רבותינו הקדושים לא אמרו בחגם — טוב שברופאים לגיהנם“.

מתוך דבריו, נבחר לנו כמה קטעים מן הבקורת החריפה על הרופאים:

1. הרופא מתנאה על המידע הרב שרכש:

„ספר על עצמו לעשות נפלאות

להחזיר נשמות לפגרים מתים

ואמר: יש לי ספר רפואות הגנוז (פסחים ג"ו, ע"א)

אפוקראט וגאלינוס

2. הוא נראה ומתלבש כאיש חשוב
„והמון הסכלים בראותם טבעתו בידו
ועליו בגד ארגמן
יחשבוהו רופא מומחה ונאמן.

3. הוא מעונין במיוחד להרויח כסף
„שמעו עמים כמה יתנהג זה באמונה במלאכתו
אותותינו אותות ידועים לא מאתמול ומאמש
ברור לי הדבר כשמש!
ועתה הבו לי שכרי חמישים כסף, אם לא ואדעה מה חדל אני!
מה אני בשכר, גם אתם, כי לא בחנם
מלמדי הורגי עשו אתם ראשונה
פרעון, חשוב והנשאר אחר אשר
לבריאותו ישוב.
כך דרך רופאי זמננו: עיניהם בממון ולא יחושו למה שיהיה
אם ימות גבר — היחיה...”

4. ואם החולה נפטר, הוא מאשים את המשפחה
„למה אתם המיתם את האיש בדברים מתנגדים
אותו בידכם שויתי
ואתם מריתם פי בכל אשר צייתי
כלכם פשעתם בו בשומכם מצותי לאין
ותשקו את החולה יין”

5. ולכפוף כותב המחבר
„סוף דבר כולם טופלי שקר, רופאי אליל
ה' לא יראו
ידיהם דמים מלאו
על כן אמרתי רבותינו הקדושים לא אמרו בחינם
טוב שברופאים לגיהנם.”
כאן, „טוב שברופאים”, הוא הרופא המתגאה על חכמתו, הרופא הרמאי,
האומר שהוא הטוב שברופאים, אך למעשה התנהגותו מחפירה ורעה.

— — —
שלמה אבן ווירגא בחיבורו „שבט יהודה”
(מאה ה-15, חי בסביליה, ספרד)
אנו קוראים במאמר מס' 41:

„ענה הלוי (אל האפיפיור): „מה שאמר: „טוב שבטבחים שותפו של
עמלקי, רצה לומר, שהוא יהיה אכזרי כמו עמלק אל היהודים... „וטוב שברופאים
לגיהנם” רצה לומר, שיראה לעולם גיהנם פתוח לפניו אם יהרג האיש שהרפואה

על ידו, ובוה יעיינו ויעשו החריצות הראוי, והטוב הוא כאשר יחשבו שהם עתידים לירש גיהנם אם לא יכוונו כראוי במחשבה ועיון".
כאן הענין הוא להפחיד את הרופא, כדי שהוא יטפל בכל חולה ברצינות ובאחריות. אם הוא יגרום למיתת החולה, למרות שהוא לא יקבל עונש ע"י בני אדם, הוא כן יענש בידי שמים.

— — —

ר' יצחק בן שמואל לאמפרונטי, בספרו (פחד יצחק), כעין מילון אנציקלופדי (הוצאת ויניציה, 1798) חלק 3, אות ח' ט'
תחת המילה „טוב" אנו קוראים:

„טוב שברופאים לגיהנם"... ורבו עליה הפירושים... ואני אומר, דעל הקירורגים נאמרה, יען וביעזן הם משנים מצות החכם ובפרט בהקזת דם מרבים או ממעטים כפי שיכלם הקצר וממיתים החולים, וכמה פעמים ראיתי אני הצעיר המחבר כאלה לרוע. (אחר כך מביא את לשון רש"י)... והרי"ף (דף ק"ע, ע"א) פירש רופא מוהל, ובאמת המילה היא מלאכת קירורגים".

תחת המלה „גיהנם", המחבר כותב שהוא חבר דרוש גדול על הגיהנם, ודרשתי בשבת שובה בבית הכנסת "Italiano" והוכחתי... דכמה רשעים נדונים בגיהנם כפי חטאם זמן מה. אבל יש מהם, שאין להם חלק לעוה"ב, אלא נידונים לגיהנם לדורי דורים" (והוא מביא אותם הרשעים, ולא מונה ביניהם את „טוב שברופאים").

„ועל ענין הפורגאטוריו, אין ספק אצלי כי הוא הוא הגיהנם לימים או לשנים כפי רשעת האדם".

„היורדים בו עולים חוץ משלושה, שיורדים ואינם עולים: מלבין, מכנה שם, בועל אשת איש"...

נראה לנו מכאן, שהרופא יצחק למפרונטי כוון את האמירה „טוב שברופאים"... למנתחים, ואפילו הכא אינו משלח אותם לגיהנם אלא לזמן מה, ווהי גישה חדשה בעיונו.

— — —

ר' יעקב בן יצחק צהלון מוסמך כרופא באוניברסיטת רומה
כהן כרב וכרופא ברומה וגם בפירארא.

בספרו הרפואי „אוצר החיים" (ויניציאה, 1683) המחבר כותב בהקדמתו לספר:

„ומה שנאמר טוב שברופאים לגיהנם כבר פירש רש"י ז"ל שם, שזה דוקא ברופא שאינו עושה מלאכתו ביראת שמים ויטב ליבו לבזות, או אינו משתדל בכל כוחו לבקש מה שירפא החולה אלא סומך על בקיאותו, ולא יחשוב כי השכחה שכיחא, ובמקרים וחולאים חדשים באים מה שלא דברו בהם הראשונים, ולזה אמרו טוב שברופאים (ירצה אותם הנשענים על חכמתם וטובתם) לגיהנם, ויש אומרים הטוב והדבר הגון

שיהיה לרופא היא לחשוב לגיהנם, כמו שאמרו בדיינים שיחשבו כאלו הגהינם פתוח תחתם אם יתרשלו בדברים הצרוכים...”
 אחר כך הוא מביא את פירושו של רש"י, ובהמשך הקדמתו, מוסיף צהלון:
 „ויש לדייק למה אבא גוריון לא אמר: לא ילמד אדם את בנו רופא, כמו שזכר שאר אומניות. (וגם הוא בפלוגתא עם הר"י), ומ"ש טוב שברופאים לגיהנם אינו אליבא דכולי עלמא ויחידאה הוא...”
 „עוד נאמר, שרובי רופאים בישראל הם בעלי תורה ויראי ה' מזהירים ואינם נכשלים בדברים הנ"ל. ועוד ראינו, שכל חכמי ישראל וחסידים בהיותם חולים קוראים לרופאי ישראל בעד רפואתם.”

בספרו הרפואי של צהלון — „מרגליות טובות”, שהוא קיצור של „חובות הלבבות” מבחיני אבן פקודא, מופיעה ה„תפילה לרופאים” הידועה, וכך מתפלל צהלון:

„ואל תמציא לידי דבר רע, ולא יצא דבר מקולקל על ידי, ולא אהיה גרמא למיתתו של שום אדם בעולם, ולא נזק אפילו באבר מאבריו לא בשוגג ולא במזיד, ולא אהיה בכלל „טוב שברופאים לגיהנם”. אל תאסוף עם חטאים נפשי ועם אנשי דמים חיי, אלא בשביל הזכיות שתגלגל על ידי שאפקח נפשות עמך ישראל ועל ידי תצילם מן המות...”
 שום פעם מדובר כאן על הרופאים מחוסרי אחריות ומחוסרי דייקנות במלאכתם, וגם מחוסרי יראת שמים.

— — —

ב פ י כ ו ם

ברור לנו, שהחומר הפרשני-דרשני רב, אמנם לא רציתי להביא את כולם. לא הבאתי את ביאורו של התשב"ץ (ר' שמעון בן צמח דורן), אשר מייחס את המאמר הזה לרופא, שאינו מסכים להתייעץ עם רופאים אחרים. גם דלגנו על ר' יונתן אייבשיץ, המזכיר את דעת אבן עזרא, שאסור לרופא לטפל במחלות פנימיות, ומי שעושה כן — עליו נאמר פתגם זה. וגם לא הזכרתי את הרופא וואליך מפרנקפורט (1700), המייחס את הפתגם לנשים הזקנות המרפאות, וטוענות שהן יודעות הכל יותר מהרופאים.

מכל הפירושים הנזכרים לעיל, הגישות הבולטות הן שנים:

1. הרופא הבלתי מוסרי (כלפי עמיתו וגם כלפי הבורא), אפילו אם הוא חושב שהוא טוב, עלול לרשת גיהנם.
2. הרופא הטוב הוא זה שכל רגע מפחד שמא הוא יענש לגיהנם — למשכן הרפאים. וכך הוא נעשה בעל אחריות מלאה ותמידית.
 „טוב שברופאים לגיהנם”: כך עברנו מזמן המשנה, המדברת על בעלי מקצוע המתקרבים לנשים, עד הפירושים והדרושים, המדגישים את חשיבות האחריות של הרופא.

ד"ר קוטק סקר במאמרו המאלף אחדים מהביאורים וההסברים למאמר המשנה — „טוב שברופאים לגיהנם“.

כפי שכבר ציין המחבר בראשית מאמרו הרי קביעה זו של חז"ל יוצאת דופן היא, שהרי ידוע היחס החיובי מצד ההלכה לרפואה. מקצוע הרפואה נחשב כמצוה והעוסק בה משובח, ועל כן אין תימה בדבר, שנעשו נסיונות כה רבים ע"י טובי המפרשים להסביר קביעה זו בדרך שתתאים לגישה העקרונית החיובית לרופא ולרפואה.

קשה להקיף את כל הפירושים וההסברים שנאמרו על מאמר המשנה הנ"ל במשך הדורות, אך כדי להרחיב מעט את היריעה ברצוני להוסיף ביאורים אחדים על אלו שמנה ד"ר קוטק במאמרו הנוכחי.

א. הרמב"ן, בתורת האדם, סוף שער הסכנה, כותב:

„וזה שאמרו טוב שברופאים וכו' לגנות דרכן של רופאים בפשיעות וזדונות שלהם נאמר, אבל לא שיהא חשש איסור בדבר, כדרך שאמרו שם נמי טוב שבטבחים וכו' — הא אילו נהג עצמו כשורה, כל שכן שהוסיף זכות לעצמו, שאומנתו אומנות ליסטים ולא למד ממעשיהם“.

ב. בתפארת ישראל (על המשנה בקידושין, פ"ד אות ע"ז):

„נראה לי, דאין מאמר זה גנאי לרופא רק שבח הרופא המומחה, ועל פי זה גבין היטב שבח הרופא ממאמר זה, דמדלא קאמר „כשר“ שברופאים כבסיפא בטבחים, שמא מינה שהטוב הזה אין כוונתו כשר, רק מי שחושב עצמו שהוא מומחה היותר טוב שברופאים הוא מעותד לגיהנם, דבגאוותו זו סומך על ידיעתו בספק ואינו מתייעץ עם חבריו, כראוי, למי אשר בפיו ובקולמוסו מונח חיים או מוות, וגם ברוב גאונו אינו מסתפק שמא יטעהו דמיונו, ואינו חושש לעיין היטב בספרי הרפואות קודם שיתן להחולה סמי רפואה... וראה שלא אמר התנא שהוא רשע, או יבוא לגיהנם, רק אמר „לגיהנם“, ר"ל יש לו הכנה שיוכלו לבוא על ידה לגיהנם, אבל כל עוד יותר שיהיו לו הכנות לגיהנם — כל עוד יגדל שכרו ושבחו כשיכבוש הכנותיו“.

ויש להעיר שעקרי רעיונותיו אלו של התפארת ישראל נכתבו כבר ע"י המהרש"א, שצוטט במאמרו של ד"ר קוטק.

ג. אאמור"ב בספרו „תורת הטור“, אות קע"ד, ביאר מאמר זה על פי הטור ביו"ד סימן של"ו, שכתב בחיוב הרופא לרפאות, „ואם לא נתעסק בה כלל הרי זה שופך דמים וכן גהינם הוא בודאי“, ופירש הבית-יוסף: „אם לא נתעסק בה כלל במקום שאין גדול ממנו“.

ומכאן באור המאמר במשנה הוא, שטוב שברופאים אשר איננו מתעסק ברפואה — הוא לגיהנם (כפי שהדגיש הטור), אבל רופא שעוסק במקצועו לטובת הנזקקים לעזרתו בודאי מצוה היא.

ד. הרב ב. ישר בספרו „פרורים“, עמ' 6—45 מבאר:
„בתקופת אבא שאול אחרי מרד בר-כוכבא התגברה הנצרות בעם... ומאיזה סיבה הוכרח אבא שאול להגיד דבריו בלשון סתר ולקרוא לנוצרים רופאים, כי רובם התעסקו ברפואות כמו יעקב איש כפר סכניא ויעקב מינאה, ע"י ע"ז י"ז, א ותוספתא צוקרמנדל, חולין ב' 22, ולכן אמר טוב שברופאים — נוצרים — לגהינם“.

ה. גם הרופא הטוב ביותר עלול להגיע לגיהנם אם יתראש אי פעם בתפקידו, דהיינו גם אם כל ימיו עסק בנאמנות ברפואת החולים והגיע להישגים מרשימים, למרות זאת אם התראש פעם אחת בתפקידו, יען שהוא מופקד על חיי אנוש — עלול הוא להגיע לגהינם (בשם ר' שמעון שקופ).

ו. הטוב שברופאים, ומי שמתייחס לתפקידו הרפואי במלוא הרצינות, נוחל גיהנם בחייו, מכיון שבעבודתו המסורה והאחראית הוא סובל יסורי גוף ונפש בהשתתפותו בצערם של החולים ובהשתדלותו להשיג את הטיפול הטוב ביותר לחולים שתחת השגחתו (מפי השמועה).

ז. על דרך החדוד יש המבארים מאמר זה כך: „טוב“ בגימטריא י"ז (17). בתוך תפילת שמונה עשרה מצויה גם ברכת „רפאנו“. רופא אשר איננו בוטח בקב"ה, וסבור שהרפואה היא בזכותו ומכוחו האישי בלבד ועל כן מתפלל רק י"ז (ט"ז) ברכות ומשמיט את ברכת „רפאנו“ — הוא מעותד לגיהנם.

ח. חדוד אחר הוא משחק המילים „רופאים — רפאים“ — ומכאן הסמיכות בין רופאים לגהינם, שהוא משכנם של הרפאים (ראה Friedenwald, *The Jews And Medicine*, p. 12).

ט. הרב יעקובוביץ, בספרו „הרפואה והיהדות“, ירושלים תשכ"ו, עמ' 249—252, מביא פירושים רבים על מאמר זה, ובין השאר מציין את דברי גלינוס, שההבדל היחיד בין שודדים ורופאים הוא, כי פשעיהם של הראשונים מתחוללים בהרים ואילו של האחרונים — ברומא גופה. כמו כן היה קיים פתגם לטיני זהה למשנתנו: „Optimus inter medicas ad gehennam“ ולבסוף מציין המחבר הנ"ל את דבריו של האברבנאל בפירושו לבראשית, מ"א, (בהתחלה), בשם חכמים קודמים: „הרופא הסכל — חברו של מלאך המות“.

ואגב, ביחס למילה „גהינם“ — המקור והניקוד, ראה בספרו של י. קוטר, „מילים ותולדותיהן“, עמ' 7—66, ובמקורות שציינ שם.

א. ש.